

SZEMES PÉTER

Közös magány

Léka Géza: Árva ragyogás

SZEMES PÉTER (1979) Zalaegecszeg

Harminchárom esztendő leveleinek közreadásával és azokat saját kései kommentárjaival műegésszé teljesítve a legszebb, legőszintébb módját választotta a családtörténet-írásnak Léka Géza. E különös, erős valóságvonatkozásával is regényszerű szöftes alapvetően két helyszínt (Bánrévét és Budapestet), két világot és hozzájuk kapcsolva négy emberi sorsot fűz össze, amelyek mindegyikére illik a kiválóan választott, közvetve a szerző mesterét, Utassy Józsefet is (az ő *Ragyogásban* verse a fronton elesett apának állít emléket) megidéző cím összetétele: *Árva ragyogás*. Mert árva benne a Sajó menti faluban egyre inkább magára maradó nagymama, egymás nélkül a szülők, és az a magányos fiú is. Pedig szeretetüket megannyi gyöngyként ragyogó levélben, válogatott becéző szavakkal próbálják kifejezni. S mégiscsak egyre nő köztük a távolság.

E tekintetben már az írásfolyam sodrát indító szituáció meghatározó: 1950-ben a frissen alakult Állami Népi Együtteshez szerződik a tehetséges ifjú táncos, Léka Géza. Akár szimbolikusnak is tekinthetjük, ahogy a fővárosba, a művészeti élet vérkeringésébe került fiatalember egyre inkább elszakad a szülőföldjétől, hiszen a falusi közösségek szétverésével, az ottani önálló boldogulás el lehetetlenítésével (az első nagy téeszszervezési hullám után vagyunk) a kommunisták már ekkor egy nemzedéket állítottak kényszerpályára. Ha hozzávesszük, hogy az előző esztendőben számolták fel a népi kollégiumokat, még inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a művészet és művesei kiemelése a természetes közegből nem értékeremtés, hanem csupán a torz ideológia által vezérelt kulturális politika céljait szolgálta. (Az együttes minden későbbi, szomorúan megtapasztalt s Géza leveleiben – talán a sejtett, tudott cenzúra miatt – csak szőrmentén érintett problémája ebből fakadt.) Egy olyan rendszerben, amelyben az állam nevében teljesen nyíltan és nyilván lelkifurdalás nélkül vágják zsebre a táncosok külföldön, verejtékes színpadi munkával megszolgált pénzét. Így paradox helyzet, hogy a művészeti Aranycsapat tagjainak éppen annak a hagyománynak továbbélését kell testesíteni, amelynek a hatalom szándékoltan vágta el éltető fonalát, amelyből egy minden vonatkozásban teljesen idegen közegbe emelték át őket. A gyökerekhez, a családhoz és Bánrévéhez kötő szálak gyengülése tehát nem az ő hibájából következik be, hanem felülről vezérelt folyamat eredményeként. Nem véletlen, hogy édesanyja nem tudja megkedvelni Budapestet, hiszen sokkal megszesebb érzi ott, a számára legdrágábbat „elrabló” városban fiát, mint a távoli országokban, ahova – jóllehet közvetve és csak a közösség által számon tartva – sikereivel Géza az ő jó hírt is elviszi. Különösen korai leveleiben két szülői kérése van férfivá érő gyermekéhez: őrizze hitét, gyakorolja vallási kötelességeit, és tartsa meg neve, erkölce tisztaságát, hiszen azokon kívül egyebe nincsen. Ahogy a népmesékben, a legkisebb fiút útra indító, óvó varázsszavak ezek a külvilág kísértései ellen. Amelyekből Géza is egy életre töltekezik, s amelyek üzenetét aztán majd fiának adja tovább. (Hogy a mag termő földre hullott, bizonyítja az óvodás fiúcska kitört ablak miatti imája Jézushoz.) Ez lesz, ami megtartja bánréveiségüket, és ami nem hagyja őket végképp budapestivé válni.

A szülőföldtől elszakadás, az új élet a korábbi kapcsolatok elhalásával is jár. A szerelmüket levélben kínáló palóc Tatjánák esetében könnyebben megy ez (a szerző az érdemesebbeket elképze-li), még ha akad is köztük kitartóbb, olyan például, aki nem rest elmenni Bánrévére a szülőkhöz, és a már vőlegényt is megkísérli lebeszélni menyasszonyáról. Ám az igazi barátot, amilyen Ádám Zoli, az otthonhoz hasonlóan nehéz elhagyni. Szerettei hiányát ha nem is orvosolják, legalább oldják a gyakori levelek (a megbízhatatlan üzenetések és a rendkívül ritka telefon mellett a rendszeres távolsági kapcsolattartás szinte egyedüli módja a korban), a hazulról kapott csomagok, a rákoskerti nagymama viszonylagos közelsége, illetve hogy Géza az ugyancsak az ózdi táncsoportból való Szépfalvi Zolival költözik albérletbe, aki ráadásul szegről-végről rokon is.

A budapesti árvaságot szünteti, ugyanakkor a bánréveit mélyíti (noha ez az anyák sorsa) a fiatalember bontakozó szerelme a „Rábai Miklós által szálanként válogatott hölgykoszorú” egyik szép virágával, Kacsóh Klárral. A lány ifjú kora ellenére jócskán megszenvedte a kommunisták uralmát: apját a Horthy-rendszerben betöltött államtitkári pozíciója miatt internálják, az anyai ág hatalmas birtokait elvették, zugligeti villájukat államosították, így táncosnőként ő lépett elő családfenntartóvá, miközben félbehagyott tanulmányait is be kellett fejeznie. Ráadásul református, tehát korábban szinte esélyük sem lett volna Gézával összekerülni, mindezt első „hivatalos” látogatásakor éreztetik is az udvarlóval. 1952-ben már párként vesznek részt az együttes szovjet és kínai turnéján (az ázsiai országban Mao Ce-tunggal is találkoznak), aztán az elmaradhatatlan bánrévei bemutatkozás után, a következő esztendőben egybekelnek. Ezzel enyhül az anya árvasága is, hiszen bár Budapesten, de nyert egy másik gyermeket, ráadásul fiát is boldognak tudhatja.

A derűs ég első felhői Klári betegségével jönnek el, majd a túlhordott magzat elvesztésével és a műtőben szenvedett balesettel tovább romlik a helyzet, amit még tetéz, hogy az orvosok szerint vérük Rh-összeférhetetlensége miatt nem vállalhatnak újabb babát. Ráadásul Géza az 1955-ös év első felét nyugati úton tölti, Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában, ahol estéről estére több száz nézőt nyűgöznek le és nyernek meg a magyar népművészet hívének. Egymástól elszakítva, magányosságukat egy hosszabb telefonbeszélgetés, hazaival megtöltött csomag és ilyen szépséges levelek csillapítják: „Hiányzol a szememnek, a karomnak, Te drága, szerelmes, illatos Virágom! Szinte belefájdulok a vágyakozásba, amit utánad érzek, Te Egyetlenem. Te drága Kenyér. Te Éltetőm! [...] Legalább úgy hiányzol, és legalább annyit gondolok Rád, mint Te rám. Ha tehetném, hazaérkezésemkor ízekre szednék, és úgy csókolgatnám meg minden porcikádat, Te bánatos Ragyogás” (Amszterdam, 1955. III. 10.). A forradalom évében aztán megvalósul a nagy vágy, a közös utazás is, de ami még fontosabb, a házaspár Londonban felkeresi a magyar származású kiváló orvost, Tiberius Reitert, aki kapszulát ültet be Klári csípőjébe az ellenanyag termelődésének megakadályozása érdekében. Ennek köszönhetően boldogan és nagy várakozással tekintenek a megfogant új gyermek születése elé. Ezen a ponton a szerzői alapállás is megváltozik, hiszen eddig csak nagyszülei, szülei életének voyeur-je volt, innentől azonban saját előéletébe is betekintést nyer, az emlékeket tehát egyre inkább majd az élmények váltják fel a kommentárookban. (A kísérszövegek számos irodalmi analógiáját e tekintetben a remek utószót jegyző N. Pál József is kiegészíti eggyel: Gion Nándor regénytetralógiájával, a különbség itt annyi, hogy a *Latroknak is játszott* közös cím alatt megjelent műnégyes alapvetően fikció.) A születésig azonban a leendő anya számára is hosszú és nehéz út vezet, ugyanis férje az együttesel éppen végtelennek tűnő turnén vesz részt, ismét Franciaországban, így a napi gondok és rendkívül lassan készülő lakásuk elrendezésének tervezése, a munkák nyomon követése is egyedül rá maradnak. A legtöbb levél érthetően ebből, a nehezen induló, de azután annál boldogabb 1957-es esztendőből származik, mikor a kettős árvaságot a hazatérés utáni hármaskör ragyogása váltja. Mert Géza is nehezen viseli a távolban, hogy csak az írott híradásokból tudja, mi történik otthon, úgy, hogy (bizonyosan a korábbi tragédia miatt is) néha még az is eszébe jut, megszökik a szállodából, hogy felesége mellett legyen. Az „Írjál, egyél, pihenj!” szinte napi féltő utasítás lesz nála, amit Klári lehetőség szerint megfogadhat, hiszen március 6-án a várt Ágika helyett – ami az olvasó számára és visszatekintve a szerzőnek is végig humorforrás – Gézukának ad életet. Hasonlóan megmosolyogtató, hogy miközben a kismama a fiúcska vércseréjéről értesíti az újdonsült apát, a kamasz sógor, Balázs azt kéri tőle, hogy vigyen neki „olyan szert, amitől nem lesz gyerek” (nyilván óvszerre gondolt). Végül május 6-án, 108 lejátszott előadást követően újra egyesülhet a kis család.

A kisfiú érkezése a bánrévei nagymamának is hatalmas öröm, a kötet szellemisége szempontjából azért is, mert az együtt töltött idő oldja magányát. (A kevés szerzői előretalálás egyike a nagyapa közeli halálára vonatkozik.) Öregmamával mindig nagy szeretettel fogadják az unokát, aki gyorsan otthonossá válik ebben a számára oly kedves, az ősök hangjával hívogató közegben. A bánrévei identitás személyes fontosságát és a nagymamával való különösen bensőséges kapcsolat súlyát jól tükrözi, hogy a korpusz éppen az emlékek közt megmaradt első látogatás (egy 1960-as disznóölés) megidézésével kezdődik. A kis Gézunál így fordított folyamat megy végbe, mint édesapjánál: ő budapestiként lesz bánréveivé is, úgy, hogy természetszerűleg fogadja be a falu közössége. (Léka Géza későbbi költővé válásában, abban, hogy tehetséges pályakezdőként Utassy József barátja és tanítványa lett, ennek az erős népi kötődésnek döntő szerepe volt.) Különösen, hogy a nyarakat kö-

zel másfél évtizedig itt tölti, s nemcsak csínyekben vesz részt, de a szomszéd cigánygyerekeknek megtanítja például az együttes műsorának népdalait is. Az átvett palócos beszédmód pedig odahaza kelt feltűnést. Mert miután az anya is újra táncolni kezd, és sok a külföldi, illetve többnapos bel-földi fellépés, a cseperedő Gézuka Budapesten is gondviselőkhöz kerül (Rózsa, majd Bözsi néniékhez – a kettejük figyelme, gondoskodása közti különbséget is jelzi, hogy utóbbi „mami”-ként szignálja írásait). A gyermekkor általuk jegyzett naplójából a napi történések háttereként – noha próbálják kerülni – a fiú árvasága is nyilvánvalóvá válik, hogy mennyire vágyik távol lévő szüleinek, a kapott levelek és ajándékok helyett jelenvalóságukra, megélhető, melegítő szeretetre, közös élményekre.

1963-ban aztán Klári térde nem bírja a sorozatos terhelést, és kezelésre kényszerül. Ezúttal hiába a „kényszerűdülését” töltő feleségnek a támogató férj „utasításai”: „pihenj, gyógyulj, hízzál és szeress!”, táncoskarrierjének vége szakad. Nagy törésként éli meg, hogy egészsége megőrzése érdekében pályát kell módosítania, ami eredőjévé válik végleges, szomorú elmagányosodásának. A háztartás gondjai mellett lelkiismeretesen készülve elvégzi a védőnőképzőt, ha pedig „nem süt-főz-mos-vasaltakarít, és persze tanul hajnalig, akkor leginkább csak szorong és szorong”. Mikor 1965 tavaszán az apa Mexikóvárosba indul fellépni, a repülőtéren édesanyja kezét fogó Gézu is érzi, hogy „recseg-ropog a burok, az Együttes-központú világkép, amely az életem első és legfontosabb nyolc évét mindenestől meghatározta”. A helyzetet kiválóan átlátó nagymama szerint: „Gézukám, addig volt jó, amíg a szüleid egy helyre jártak dolgozni”. Ráadásul a házimunka és a vizsgákra készüléssel Klári meggondolatlanul lakásfelújításba is belefog, amit már végképp nem bírnak tépett idegei, így a hazaérkező Géza bátorító levelét szeptember végén már a svábhegyi szanatóriumban kapja. A következő év elején állapota tovább romlik, ideg-összeroppanással kerül kórházba, s innentől már csak árnyéka a kötetfedélen még mosolyogva párjára tekintő, vidám és élettel teli egykori önmagának.

Az apa gyakori távolléte és az anya betegsége a fiút is megviseli, tanulmányi eredménye jelentősen leromlik, van, hogy pótvizsgára kényszerül, s végül iskolát kell váltania. A családra ekkor, a hatvanas évek végén mintha átok nehezedne: meghal Öregmama, így Nagymama teljesen magára marad, Gézát pedig a szeretett együttes vezetése részéről éri megaláztatás, mikor nem engedik fellépni saját szülőfalujában. Utóbbi mintegy előlegezi azt a döntést, amellyel közel két évtized után, 1969 augusztusában megválnak tőle, ám gyorsan rálel az új feladat: a BM Duna Művészegyüttesének „terelőpulija” lesz. A két minőség persze közel sem azonos, nem véletlen, hogy „folyton ideges, nem találja a helyét és egyre sűrűbben éjszakázik, de Édesanya sem hagyja magát, mert ilyenkor feltűzött sárkányként várja, amitől persze föl-fölriadok, és úgy reszketek az ágyamban, [...] hogy még lélegzetet is alig merek venni”. Ilyen körülmények között, rossz végbizonyítványával, Gézu számára is egyenes út vezet a szakmunkásképzőbe, a villanyszerelő-inassághoz, ahol csupán a versenyszerű atletizálás tartja benne a lelket. A legmardosóbb magány azonban Bánrévén honos, ahonnan már nem is burkolt szemrehányás érkezik: „Nem akarlak úgy hirtelen megszorítani, elég, ha én meg vagyok úgy, hogy a poharam már kicsordult, [...] és csak úgy veszed kedves fiam mintha nem is tartoznánk együbe, se nem írsz, se nem jössz, mert már neked aki Bánrévén lakik az már csak olyan jelentéktelen, [...] még a fiadnak se mondod, hogy írhatna már annak a szerető szívű nagyjanyjának, aki őt 14 nyáron a legforróbb szeretettel gondoztam, hogy már unokát nagymama nem tudhat szeretni nállamnál, [...] ejj fiam, fiam, kedves fiam, hát már csak ennyit érek én neked, az én sorsom téged nem érdekel” (Bánréve, 1972. IV. 17.).

A viszonyok ideig-óráig rendeződnek, az érintettek pótolják az elmaradt figyelmet és törődést, sőt, a hetvenes évek közepén Gézu sorsa is jobbra fordul, hiszen befejezi végre a gyűlölt iskolát, komolyan udvarol, és – noha sportkarrierje lassan elhal (főként kontár edzőjének köszönhetően) – a tánc világához ugyancsak közelebb kerül. A Bartók Táncegyüttes utánpótlás-, majd felnőtt csoportjának tagjaként szellemi pallérozódását is fontosnak tartja: rengeteget olvas, főként nagy realistákat és népi írókat. Ez szintén bánrévei gyökerű apai örökség, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy számos filmszerepet követően az idősebb Géza 1980-ban Huszárik Zoltánnal éppen az egykori atyai barátról, Sinka Istvánról készíti rádióműsort. A fiút ebben a helyzetben éri az árvaság újabb hullámvölgye: a katonaság. Szabadszálláson nemcsak beszervezni próbálja az elhárítás, de miután kiderül táncstudása, századparancsnoka is megpróbálja ellehetetleníteni. Nagymamához hasonlóan most ő is átérezheti, hogy szereteteitől távol milyen jólesnek a tőlük kapott levelek, ritka látogatásaik. Édesapja kapcsolatainak köszönhetően átkerül aztán Budapestre, a Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola őrszadához, ahonnan 1979-ben szerel le. A Vendéglátó-ipari Főiskolán helyezkedik el „amolyan titkárféleséggént”, és nem sokkal

később már jövődöbelijét is kiválasztja, a szintén a Bartókban táncoló óvónő, Hunya Marianna személyében. Miközben élete, pontosabban életük a házassággal rendes kerékvágásba zökken, Gézát – infarktusát követően – leszázalékolják, Klári állapota már sosem lesz a régi, a nagymamától pedig sorban érkeznek a panaszos levelek. Jóllehet az 1983. október végén kelt két utolsó lap a szülők egymás iránti szeretetét ragyogtatja, keretbe foglalva a kötetet, a szomorú-szép zárlatot a szerző neki, a bánrévei árvának hagyta meg: „.... utolsó időben is sokat vártalak, ki- kiálltam a kapuba hátha befutsz, de oszt hogy teli lett a talpam visszamentem, ültem csak mint a kopott gyöngy és ríttam, sirattam azt a szép legényéletedet meg magamat hogy e végre juttam, hiszen tudod a hamut se vittem már az útig, csak oda a lépcső tövébe, sokat sírok fiam nagyon sokat, jól se látok és a fülemből se tisztul már ki az a sok-sok vonatfütty soha, bizony kedves fiam, de a csuda verje meg ezt a budapestet, én nem értem milyen népek élnek itt, hogy saját hangomon kopik belőlem az Isten, pedig mindegy már nekem akár a nap akár a lámpa, úgy ülök itt fiam életre halálra”.

Léka Géza rendhagyó családtörténete gyémánt eddigi életművén, megformáltságában és elrendezettségében írói és szerkesztői csúcsteljesítmény. Nemcsak a szűkebb család kedves tagjainak állít méltó emléket, csillagi mauzóleumot vele, de egy kis Sajó menti falut is felír az egyetemes magyar irodalom térképére, emellett pedig (persze kortükör is!) fontos krónikája az Állami Népi Együttes fénykorának. S noha hősei – egymástól elszakítva, ám társasan is – mind-mind magányra ítéltettek, örökre összezárja őket leveleik gyöngyként ragyogó sora, amely immár, kiemelve a személyes szférájából, mindannyiunk kincse lett. (*Hitel Könyvműhely, 2016*)

